

Εορταστικά έθιμα

Ο Αϊ-Βασίλης με την κόκκινη στολή φωτογραφίζεται με τα παιδιά, κατά τα δυτικά πρότυπα, στην οδό Σταδίου στην Αθήνα το 1973, ενώ στην ύπαιθρο διατηρούνται ακόμη λαϊκά δρώμενα και έθιμα αρχαίας καταγωγής

ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΗΣ ΚΟΥΖΕΛΗ

«**Α**γιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία/ Πηγαίνει στην Ιερουσαλήμ, την πόλη την αγία./ Στο δρόμο όπου πήγαινε, βρίσκει τον Ιωάννη,/ βρίσκει και το Γρηγόριο και τους χαιρετάει.// Ωρα καλή, διδάσκαλοι, Τριάδος της Αγίας/ και του Χριστού γεννήματα και της Υπεραγίας./ Ωρα καλή Βασίλειε και πόθεν κατεβαίνεις/ κι από τι τόπον έρχεσαι και πού θε να πηγαίνεις; Ερχομ' απ' την Καισάρεια κι απ' την Καππαδοκία,/ πηγαίνω στην Ιερουσαλήμ, στην πόλη την αγία./ Θα πάγω και στη Βηθλεέμ, να δω κι εκεί τον τόπο,/ όπου γεννήθηκε ο Χριστός, κι ας κάνω τέτοιον κόπο./ Οκτώ ημέρες σήμερα που ο Χριστός γεννήθη,/ ω Αγιε Βασίλειε, να τον παρακαλέσεις/ αυτόν τον Ιησού Χριστό, στους πόδας Του να πέσεις/ ...Να μας εσώσει η χάρις Του και να μας εφωτίσει/ και μέσα στον παράδεισο να μας εγκαταστήσει». Είναι τα παραδοσιακά πρωτοχρονιάτικα κάλαντα των Παλατιανών του Ωρωπού. Μικρασιάτες πρόσφυγες από τα Παλάτια του Μαρμαρά, ίδρυσαν το 1923 τα Νέα Παλάτια στον Ωρωπό, σε μια ακτή που τους θύμιζε το χωριό τους, μεταφέροντας στον νέο τόπο τα έθιμα της παλιάς ζωής τους. Κότα ήταν το χριστουγεννιάτικο φαγητό τους, κοτόπουλο βραστό, με ό,τι ζαρζαβατικά είχαν οι μπαξέδες τους, καταγράφει η **Μαριέλα Ντάικου**, νεαρή φοιτήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τον Απρίλιο του 2020. Στο τραπέζι της παραμονής της Πρωτοχρονιάς έπρεπε όμως να υπάρχει οπωσδήποτε ρύζι, για να έρθει ευημερία.

Εθιμα του Δωδεκαημέρου από τη Μικρασία και τη Λέσβο ως την Κάρπαθο και τη Φλόριδα διασώζονται στις πλούσιες συλλογές του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου (ΛΜΑ) της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών που λειτουργεί από το 1965. Περίπου 4.000 χειρόγραφα λαογραφικού υλικού από διάφορα μέρη της Ελλάδας, από την Κύπρο και από την ελληνική διασπορά, το οποίο έχουν καταγράψει φοιτητές και φοιτήτριες Λαογραφίας, τεκμηριώνουν την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας και του πολιτισμού από τη δεκαετία του 1960 και μετά θησαυρίζοντας λαϊκές πρακτικές με μακρά και ποικίλη καταγωγή.

Ποδαρικό στην Ερεσό

Στην Ερεσό της Λέσβου όταν πλησίαζε η Πρωτοχρονιά η μάνα πρόσταζε τις κόρες της: «*Να πας να φερς το αμίλητο το νερό*» και «*Εσύ να πας να κόψεις μιαν ελιά*». Μια πέτρα σκούρα πράσινη, κλαδί ελιάς, ρόδι, βαμβάκι κι ένα κομμάτι σίδερο ήταν τα απαραίτητα για να στηθεί το ποδαρικό. Την παραμονή, οι ανύπαντρες κοπέλες έτρωγαν αλμυρά εδέσματα, «*παστό, κολιό, σαρδέλα, ό,τι ήτανε αλμυρό για να φας και να κοιμηθείς και να διψάσεις*». Κι αν ονειρεύονταν ότι ένα παλικάρι τους έφερνε στον ύπνο τους νερό, ήταν σημαδιακό ότι αυτόν θα πάρουν άντρα. Ανήμερα την Πρωτοχρονιά, μετά την εκκλησία, γινόταν το ποδαρικό. Στην καταγραφή της **Ιωάννας Μουρά** γυναίκες της Λέσβου αφηγούνται: «*Αμα γυρίζαμε από την εκκλησία ο μπαμπάς έκανε το ποδαρικό, έξω από την πόρτα, πριν μπούμε στο σπίτι. Ερχνε νερό κι έλεγε: "Όσο βαστάει η ελιά τα φύλλα να βαστάει τον νοικοκύρη. Σαν το βαμβάκι να είναι ελαφρύς ο χρόνος. Όπως τρέχει το νερό να τρέχει το καλό"*». Μέσα στο σπίτι πια, το ποδαρικό συνεχιζόταν: «*Όσο βαρύ είναι το σίδερο να είναι και η*

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΤΟΥΔΟΥ/ΛΜΑ

Παλατιανά κάλαντα, καρπάθιες ευκήσεις και χοιροσφάγια

Παραδόσεις του Δωδεκαημέρου από την Ελλάδα και τη Διασπορά, από τις συλλογές του **Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών**

τσέπη του νοικοκύρη». Ο νοικοκύρης έσπαγε το ρόδι: «*Να είναι το σπίτι γεμάτο καλά πράγματα*». Ύστερα η οικογένεια καθόταν στο τραπέζι και έτρωγε και έπειτα άρχιζε τις επισκέψεις στα σπίτια. «*Την Πρωτοχρονιά όλα τα σπίτια γιορτάζανε, ήταν ανοιχτά, στρώνανε απάνω μικρά πιατάκια και βάζανε αμύγδαλα, κεφτεδάκια, ψωμάκι, όλα πολύ μικρά κομμένα*».

Γλέντια και ευκήσεις στην Κάρπαθο

Στην Ολυμπο της Καρπάθου, οι επισκέψεις στα σπίτια στη διάρκεια του Δωδεκαημέρου

έχουν τον χαρακτήρα της «εύκτησης», ενός ιδιαίτερου γλεντιού για τον εορτασμό του ονόματος του νοικοκύρη του σπιτιού ή του ενήλικου γιου της οικογένειας. Οι αντροπαρέες συγκεντρώνονται την ημέρα της γιορτής στο καφενείο, ξεκινούν το γλέντι και τις ευχές στους εορτάζοντες και το απόγευμα, συνοδεία οργάνων, διασχίζουν το χωριό και επισκέπτονται τα σπίτια εορτάζοντων σε ένα αέναο γλέντι. Σε κάθε σπίτι, τρώνε και πίνουν, τραγουδούν ευχετήριες μαντινάδες στον νοικοκύρη και επαινούν τη νοικοκυρά για το σπιτικό και τη μαγειρική της. Η **Ευμορφία**

1. Ξηροί καρποί που συμβολίζουν ευγονία και ευτυχία, τα παραδοσιακά κεράσματα της Πρωτοχρονιάς στα Αχλάδια Σπείας στην Κρήτη, 2007.
2. Αθηναία αγοράζει σκυλοκρεμμύδες σε υπαίθρια χριστουγεννιάτικη αγορά στην πλατεία Κοτζιά το 1973. Η παράδοση θέλει να κρεμιούνται στα σπίτια την Πρωτοχρονιά για καλή τύχη.
3. Αποξηραμένη αγραγκαθιά κρεμούν για γούρι την Πρωτοχρονιά στα σπίτια στα Αχλάδια Σπείας στην Κρήτη, 2007.

B

Περίπου 4.000 χειρόγραφα λαογραφικού υλικού από διάφορα μέρη της Ελλάδας, από την Κύπρο και από την ελληνική διασπορά τεκμηριώνουν την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας και του πολιτισμού από τη δεκαετία του 1960

Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται από εργασίες φοιτητριών του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου (ΛΜΑ) του ΕΚΠΑ. Ευχαριστούμε τη Βασιλική Χρυσανθοπούλου, επίκουρη καθηγήτρια Κοινωνικής Λαογραφίας, διευθύντρια του ΛΜΑ, τη Ζωή Ζούπα, την Καλλιόπη Ξανθάκου και τον Γιάννη Παπαποστόλου για τη συνεργασία τους στην υλοποίηση του αφιερώματος.

Ι. Διακογεωργίου καταγράφει το έθιμο και την πατινάδα των γλεντισιτάδων: «*Δεν τρα(γ) ου(δ)ούν στ' ανήφορο μα γω θα τρα(γ)ου(δ) ήσω/ γιατί αυτή τη γειτονιά θέλω να την ξυπνήσω./ Μεσ στα γλυκοχαράματα και στις αυγής τ' αγιάζι/ επισκεπτόμαστε και μεις το σπίτι που γιορτάζει*». Στις κοινότητες των Καρπάθων της Διασποράς, όπου το έθιμο διατηρείται, η εύκηση είναι μια ευκαιρία να ανταμώνουν στα σπίτια συγχωριανών τους και να γιορτάζουν ενισχύοντας τους δεσμούς μεταξύ τους και τονώνοντας το αίσθημα της κοινής καταγωγής.

Τα χοιροσφάγια των Χριστουγέννων

Η κότα ήταν συνηθισμένο φαγητό των Χριστουγέννων σε πολλές περιοχές της ελληνικής υπαίθρου, μια και όλοι είχαν κότες, όπως επίσης και ο χοίρος, μια και είναι ένα οικόσιτο ζώο εύκολο στη συντήρησή του. Η σφαγή του γουρουνιού, τα χοιροσφάγια, αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά έθιμα των Χριστουγέννων που κατάγεται από εξιλαστήριες τελετές και καθαρτήριες θυσίες της αρχαιότητας. Η **Ιωάννα Γαλιώτου** καταγράφει το έθιμο των χοιροσφαγίων στη Βυτίνα με τα λόγια του ντόπιου Βασίλειου Σκαρπέλου: «*Λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα, τα συγγενικά σπίτια συνεννοούνταν για το πότε θα σφάξουν τα γουρούνια. Από ωρίς το πρωί, η μάνα έβαζε το λεβέτι με νερό στη φωτιά και μπόλικα λιανόξυλα από*

κάτω, έβγαζε και την πλάντρα από το κατόι στην αυλή. Όταν άρχιζε να κοχλάζει το νερό, έρχονταν οι άντρες με τα μαχαίρια στο χέρι. Με σκοινί του δένανε τα πόδια, για να μην τους πάρει μπροστά και γυρνάει στο χωριό μισοσφαγμένο και γίνοννε ρεζίλι. Μέσα σε ένα ταψί, έβαζαν τον καρύτζαβλο (λαρύγγι) και το σνκώτι. Μετά, σε ένα κεραμίδι, με κάρβουνο και λιβάνι, λιβάνιζαν το σφάγιο, και στο στόμα του έβαζαν ένα λεμόνι. "Καλοφάγωτο, και του χρόνου μεγαλύτερο" ακούγονταν οι ευχές. Κυλάνε το γουρούνι πάνω στην πλάντρα μπρούμντα. Στο τζάκι του σπιτιού, που έκαιγε, η μάνα ετοιμάζε στο τηγάνι τον μεζέ για τους σφάχτες. Μόλις τελείωνε το μάδημα του γουρουνιού, άρχιζε το ξεκοίλιασμα. Η νοικοκυρά παίρνει σε ταψί πατσιές και άντερα, και τα παιδιά περιμένουν με αγωνία τη φούσκα. Την πήγαιναν στο σταχοφούρνη, τη στάχτωναν, την έτριβαν και τη φούσκωναν με χαρά. Τύφλα να χουν τα μπαλόνια. Παιχνίδι μέχρι να νυχτώσει στην πλατεία. Μετά, το γουρούνι κάτασπρο, με το λεμόνι στο στόμα, κρεμόταν στο πατερό. Υστερα, άλεθαν σιτάρι με υπομονή στις δυο μυλόπετρες, για να φτιάξουν την οματιά. Μοσχομύριζε ο τόπος από τη γέμιση για το άντερο του γουρουνιού, σπασμένο σιτάρι, πορτοκαλόφλουδες, μπαχαρικά, και ψιλοκομμένο κρέας. Το έβαζαν σε ταψί και το έψηναν στον φούρνο».

Θεοφάνια στο Τάρπον Σπρινγκς της Φλόριδας

Δωδεκανήσιοι από την Κάλυμνο, τη Σύμη και τη Χάλκη, αλλά και νησιώτες από την Αίγινα και την Υδρα, πρωτοπήγαν στο Τάρπον Σπρινγκς της Φλόριδας των ΗΠΑ το 1905, προσκεκλημένοι τοπικού επιχειρηματία, για να εργαστούν στην αλιεία των άφθωνων σφουγγαριών του Κόλπου του Μεξικού. Χάρη στους έμπειρους Έλληνες σφουγγαράδες το Τάρπον Σπρινγκς ήκμασε ως εμπορικό κέντρο του σπόγγου μέχρι τη δεκαετία του 1940 και η ελληνική κοινότητα παραμένει ισχυρή στην πόλη. Ο αγιασμός των υδάτων τα Θεοφάνια - η απομάκρυνση των δαιμόνων και των κινδύνων της θάλασσας -, μια σημαντική θρησκευτική τελετή για την ελληνική ναυτική παράδοση, εξελίχθηκε στην πάροδο των χρόνων σε εντυπωσιακό εορτασμό που προσελκύει πλήθη επισκεπτών δίνοντας στην πόλη το προσωνύμιο «Πόλη των Θεοφανίων». Το ενδιαφέρον θρησκευτικό αλλά και λαϊκό δρώμενο κατέγραψε το 2016 η **Βασιλική Χρυσανθοπούλου**, επίκουρη καθηγήτρια Κοινωνικής Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών: «*Από τις 5 Ιανουαρίου χιλιάδες άνθρωποι συρρέουν στη μικρή αυτή πόλη στον Κόλπο του Μεξικού, διπλασιάζοντας σχεδόν τον πληθυσμό της, για να παρακολουθήσουν τις τελετουργίες που συνδέονται με τον αγιασμό των καϊκιών και των υδάτων. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρακολουθούν τη λιτάνευση της εικόνας της βάπτισης του Χριστού και το βούτηγμα δεκάδων εφήβων στα παγωμένα νερά της θαλάσσιας λίμνης Σπρινγκ Μπαγού για να πιάσουν τον σταυρό και να τον παραδώσουν στον Αρχιεπίσκοπο της Αμερικής, που έρχεται στην πόλη κάθε χρόνο για να συνορτάσει εκεί τα Θεοφάνια. [...] Παρούσα είναι η λευκοντυμένη "περιστεροφόρα", μια νεαρή κοπέλα, μέλος της βυζαντινής χορωδίας της εκκλησίας, από οικογένεια με ενεργό ρόλο στη ζωή της ενορίας και καλού ήθους η ίδια... Ακολουθούν οι έφηβοι δύτες, ξυπόλυτοι και ντυμένοι ομοίμορφα με σκούρα κοντά παντελόνια και λευκές φανέλες με το λογότυπο και τη χρονολογία των Θεοφανίων...». Αργότερα οι έφηβοι δύτες μεταφέρουν τον σταυρό σε δίσκο στολισμένο με βασιλικό σε σπίτια και καταστήματα ψάλλοντας το τροπάριο των Θεοφανίων, στο τελευταίο στάδιο μιας τελετής μύησης στη ναυτική αλλά και στη θρησκευτική και πολιτισμική παράδοση της κοινότητας.*

Η περιστεροφόρα, στη λιτανεία του Σταυρού, την ημέρα των Θεοφανίων στο Τάρπον Σπρινγκς της Φλόριδας, 2016

Ευλογία των σπογγαλιευτικών την παραμονή των Θεοφανίων στο Τάρπον Σπρινγκς της Φλόριδας, 2016